

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.8, april 2016

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Henrik Yde

Tilsyn ved

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstreddegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie

ved Ole Vind

Indhold

- 1 Biografisk baggrund
- 2 Mands Minde
- 3 Den universalhistoriske anskuelse
- 4 Napoleon som Forsynets redskab
- 5 En fri konge og en fri folkestemme
- 6 Bogens udbredelse og eftermæle
- 7 Anvendt litteratur

1 Biografisk baggrund

Med udgivelsen af *Nordens Mythologi* i 1832 var Grundtvig med Holger Begtrup's ord "naaet op paa Højdedraget af sin Forfatterbane" (Begtrup 1907, s. 5). Såvel hans kirkelige anskuelse som hans historiefilosofi, den "Universal-Historiske Vidskab" ([se indledningen til *Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel*](#)), var nu udformet i fuldt afklaret form. I de umiddelbart følgende år udkom en række af de betydeligste værker fra Grundtvig's hånd.

Af forfatterskabets mest omfattende værk, *Haandbog i Verdens-Historien 1-3*, udkom de to første bind om oldtiden og middelalderen i 1833 og 1836. Det første højskoleskrift, *Det Danske Fiir-Kløver*, udkom i 1836, og *Sang-Værk til den Danske Kirke* med 401 salmer udkom i 1837 – som den sidste af Grundtvig's bøger, hvor censurens imprimatur 'Maa trykkes' var at finde. I december 1837 blev den livsvarige censur, som Grundtvig havde været underlagt siden 1826, ophævet.

I marts 1838 udsendte han en subscriptionsindbydelse til *Nyaarstidens Historie*, tredje bind af *Haandbog i Verdens-Historien*. En kreds af venner samlede nu underskrifter til en opfordring til ham om at holde offentlige historiske foredrag. Han ansøgte om og fik bevilget kongelig tilladelse til at holde offentlige forelæsninger og fik auditoriet på Borchs kollegium stillet til rådighed. Foredragserækken indledtes den 20. juni 1838 på 50-årsdagen for stavnsbåndets ophævelse og fortsattes hver mandag, onsdag og fredag aften indtil 26. november – i alt 51 foredrag med en pause i juli-august (Sv. Grundtvigs forord til *Mands Minde*, s. XV, Brun 1882, s. 113-115 og Rønning 1912, s. 200-207).

Trods opfordringer blev foredragene ikke trykt i Grundtvigs levetid. Manuskripterne var, som det fremgår af den trykte udgave, ikke alle helt gennemarbejdede, og de handlede jo om den nyere verdenshistorie, som Grundtvig ville behandle i tredje og sidste del af *Haandbog i Verdens-Historien*. Denne udkom dog først i 1843, de sidste 32 sider endda først i 1856 og uden at nå længere end til 1715. Det attende århundredes historie voldte Grundtvig særlige problemer, og trods tilløb til en fortsættelse i flere påbegyndte manuskripter om "Naturalismens Aarhundrede", opgav han at fuldføre *Haandbog i Verdens-Historien* (Vind 1999, 389-402).

Til anden udgave af håndbogens tredje bind om *Nyaarstidens Historie* fra 1869 skrev Grundtvig et ganske kort tillæg på 15 sider med en rent summarisk behandling af tiden 1715-1866. I *Mands Minde*, hvor han sprang hen over den vanskeligste periode, finder man således hans eneste større samlede behandling af årene 1788-1838.

Først i 1877 kom den trykte udgave af manuskripterne til *Mands Minde* inklusive en række udkast. Svend Grundtvig, der ikke selv havde overværet foredragene, redegør i sit forord for baggrunden og bringer det eneste samtidige, trykte referat fra et foredrag ved Frederik Barfod. På baggrund heraf fremhæver han forskellen mellem manuskripterne og de mundtlige foredrag, der havde været præget af Grundtvigs veltalenhed og lune såvel som af glødende patos – "naar han var i Aande" (Grundtvig 1838, s. 5). Endelig gør han i forordet rede for de 'friheder', han har taget sig i transskriptionen.

2 Mands Minde

Grundtvigs foredragserække tilhører en genre, som nu kaldes samtidshistorie, og som handler om begivenheder så langt tilbage i tiden, som den ældre generation af de nulevende har erindring om. I udtrykket mands minde rummes et personligt perspektiv, idet samtidshistorikeren kan inddrage begivenheder fra sin egen livshistorie i fremstillingen. Det gør Grundtvig også – dog i forholdsvis beskedent omfang, men desto mere betydningsladet. Det gælder således hans møde i 1802 i København med Henrik Steffens og dermed den nye tyske filosofi (s. 273), og det gælder hans Englandsrejser 1829-1831.

Med hensyn til begivenhedsforløbet er der tale om en traditionel gennemgang af europæisk politisk historie siden 1788 med hovedvægt på Frankrig, Tyskland og England og med indskud om forholdene i Danmark. Den franske revolution,

Napoleon og Napoleonskrigene gennemgås ganske detaljeret, hvad der krævede et stort forarbejde af Grundtvig. Han indrømmede i et brev til B.S. Ingemann fra 27. juli 1838 – under sommerpausen i foredragsrækken – at han hidtil “havde forsømt og i Grunden ringeagtet” den nyeste historie, hvorfor han nu måtte slide i det med især “den franske Revolution i det enkelte højest ubehagelige og i det hele kun daarligt behandlede Historie” (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 219).

Hans hovedkilde har været tidens standardværk, Louis Adolph Thiers’ *Histoire de la Revolution Française*, der var udkommet i 10 bind 1825-1827 og straks oversat til tysk (til dansk først 1842-1845). Også Napoleons liv og bedrifter var velbeskrevne (Møller 1950, s. 24).

For tiden efter 1815 var kilderne mere spredte og uoverskuelige, og Grundtvig havde ikke tid til dybtgående studier. I omtalen af pariserrevolutionen i 1830 indrømmer han, at “Begivenhederne er saa nye og Bøgerne om dem saa mange, især paa Tysk, at de fleste Læsere vel véd mere om dem end jeg, som alt i mange Aar næsten udelukkende kun læser gamle Bøger og nøjes om det ny med Aviserne, som De nok véd er smal Kost og daarlig Hjemmel” (s. 416).

Det var nok ikke gennemgangen af begivenhedsforløbet som sådan, der gjorde, at foredragene tiltrak stadig flere tilhørere. Det var derimod Grundtvigs personlighed og den åndfulde vurdering af begivenhederne, der også i den trykte udgave fremstår som højstemte passager med poetisk sprogbrug – ofte med billeder fra den nordiske mytologi – og profetisk blik på fremtiden.

3 Den universalhistoriske anskuelse

Alle Grundtvigs historiske værker efter 1832 er båret af historiefilosofien, som han i *Mands Minde* omtaler som “den *universalhistoriske Anskuelse*, som jeg altid fandt i Nordens Myter og stræbte alt længe, saa godt jeg kunde, videnskabelig at udvikle” (s. 330). Denne anskuelse rummer en stærk fremskridtstro i pagt med den europæiske oplysningstids optimistiske tænkning med varsler om et kommende mere fuldkomment samfund på jorden – i Grundtvigs sprog et ‘gyldenår’ på jorden (Vind 1999, s. 253-260 og passim).

Det hører til det originaleste i Grundtvigs anskuelse, at de nordiske myter tolkes som “universalprofetiske myter” (Vind 1999, s. 181-186) med profetiske udsagn om nordboerne, der som verdenshistoriens fjerde hovedfolk – efter jøder, grækere og romere – nu i oplysningstiden skal gå i spidsen for den ægte videnskabelighed og oplysning, som tiden kræver, og som indvarsler det “*Folkelighedens Gyldenaar*” (Grundtvig 1869, s. 10), som han selv med sine oplysnings- og skoletanker vil bidrage til.

I *Mands Minde* konkretiserer Grundtvig sine profetier med en optimistisk tolkning af den franske revolution og Napoleon, der trods alle udskejelser varslede om et nyt folkelighedens århundrede. I 1837 skrev han til Ingemann, at “Alle vore Dages Oprør og Opstande staa nemlig for mine Øjne som lige saa mange Forbud paa Opstandelsen af alt det folkelige og menneskelige, som virkelig har været paa Jorden, og med den

Tro kan vi sidde rolig og betragte Jordskjælvet, om end Bjergene rave og smelte i Bølgerne” (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 198). Og i det indledende foredrag den 20. juni 1838 konstaterer han, at “Bladet har vendt sig” og “nu vil Tidens Aand være paa vor Side” (s. 9).

Til denne optimisme bidrog også hans Englandsrejser i 1829-1831. Her var han blevet betaget af kraften, der ytrede sig i “*den fri og levende Virksomhed*” (s. 422) og ikke mindst i tidens nye maskinvæsen, idet han var “nødt til at slutte fra stærke Virkninger til store Aarsager, fra Dampmaskinernes tusendfoldige Hestekraft til menneskelig Storhed og til Nordens Kæmpe-Aand hos Opdagerne” (s. 444).

Rejsernes formål var at studere de gamle angelsaksiske håndskrifter, især Bjovulf (s. 459 f.), som for Grundtvig vidnede om dengang, da nordiske udvandrere lagde grunden til Englands åndsliv. Og da han nu mødte tidens vældige maskinkraft, så sluttede han, at det var Nordens ånd, der for alvor var vågnet – at fabrikernes damphamre alle var som stumper af Tors Mjølner (s. 446)!

Grundtvig fandt alt i alt samfundslivet i England frastødende og åndløst, men så længe “Folke-Aanden gjør Kæmpe-Skridt, er den unægtelig paa Benene” (s. 447), og oplevelsen i England bekræftede ham i tilliden til, at det var i Danmark, at Nordens kæmpeånd i den nye tid skulle yde sit ypperste.

Hvor han i sin første verdenskrønike fra 1812 lod verdenshistorien munde ud i en dommedagsprædiken over en syndig og vantro samtid, så blev samtidshistorien i *Mands Minde* præget af en lysende optimisme på vegne af en ny folkeligheds opståen efter Napoleonskrigene. Han skriver nu ikke for at kalde til omvendelse, men som bebuder for det “verdenshistoriske Gyldenaar i det nittende Aarhundrede” (s. 468).

Mands Minde vidner om, at Grundtvig i 1838 var så optimistisk med henblik på fremtiden som vel aldrig før eller siden. Han kunne for første gang tale frit fra en offentlig talerstol og med levende ord gøre rede for, at det er “en væsentlig Del af min universalhistoriske Anskuelse: at vi lever i Begyndelsen af en Nyaars-Tid, da alt, hvad der skinnede i Oldtiden, vil, saa vidt muligt, hæve sig som en Fønix af sin Aske, fuldføre og forklare sit Levnedsløb” (s. 468). Dette profetiske lyssyn på egne og tidens vegne har utvivlsomt bidraget til den begejstrede stemning under foredragene, som tilhørerne siden mindedes.

4 Napoleon som Forsynets redskab

Grundtvigs fremskridtstro var også en Forsynstro. Forsynet er Bibelens og skabelsens Gud, der trods syndefaldet vil genoprette en paradisisk tilstand på jorden før Dommedag (Vind 1999, s. 253-269). Og han ser da også i *Mands Minde* Forsynets hånd bag samtidens store begivenheder.

Det gælder ikke mindst Napoleon, hvis skikkelse altid havde fascineret ham, hvis skæbne han livet igennem tog op i sine skrifter (Vind 1999, s. 402-410), og som er den enkeltperson, som får den fyldigste omtale i *Mands Minde*. Grundtvig kunne ikke følge hans storhed og dybe fald “uden at føle en besynderlig Deltagelse i hans Skæbne”

(s. 312). Han havde tidligere set Napoleon som “Guds vidunderlige Redskab” (*Verdens Krønike 1812*, s. 276), der som et tugtens ris fik magten for at bringe Europa til afgrundens – og omvendelsens – rand.

I 1838 er Napoleon stadig Forsynets redskab, men til et ganske andet formål: nemlig til at vække folkeånderne i det ny folkelighedens århundrede. Prisen i form af krige, oprør og nød tog Grundtvig med, når det gjaldt Napoleon, “hvis vældige Bedrifter, hvad de saa end kostede, umulig under et vist Forsyns Styrelse kan være for dyrekjøbte” (s. 209).

I den centrale 35. forelæsning kulminerer hans hyldest til Napoleon som forløber for den dybere sans for ægte stordåd, som findes i Nordens mytologi og som nu skal vækkes gennem en ny historisk oplysning og videnskabelighed. Forsynet havde dog kun brug for Napoleon for en tid, og Grundtvig må “nødvendig se og beundre Forsynets vise Styrelse i at forflytte den store Tyran til Elba, til St. Helena og til de dødes Rige” (s. 312).

Grundtvig skelnede i sin historiefilosofi mellem ‘tro og anskuelse’ ([se indledningen til Haandbog i Verdens-Historien, Første Deel](#)). Bag alle historiens omskiftelser finder han Forsynets styrelse, men kristendommen som tro inddrages ikke i den politiske historie. I *Mands Minde* nævnes den kun for at illustrere den franske revolutions illusioner, der bekræfter, at hvor “de borgerlige Forhold i Sandhed skal genfødes og vinde Fasthed, der maa man lade Kristendommen, som noget aldeles frit og uberegneligt, aldeles ude af Regningen” (s. 127).

5 En fri konge og en fri folkestemme

I *Mands Minde* følges den franske revolution, Napoleonskrigene og de folkelige opstande, der jo førte til de første skridt mod det parlamentariske demokrati i Europa. Julirevolutionen i Paris 1830 gav anledning til Grundtvigs første politiske skrift, *Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen* fra 1830, trykt i januar 1831. Grundtvig tog her klart afstand fra tidens demokratiske drømme om folkesuveræniteten og rigsdage, der ville blive en ulykke for folket, hvad enten demokratiet bliver “pøbel-parisisk, eller kræmmer-amerikansk” (Grundtvig 1831, s. 22). Han fremhævede i stedet den danske enevælde med Kongeloven fra 1660 som den ideelle styreform. Den 28. maj 1831 kom forordningen om de rådgivende stænderforsamlinger, der trådte i kraft i 1834 og førte til de første møder i 1835. Grundtvig var længe modstander heraf, men blev efterhånden, som møderne kom i gang, mere positivt stemt. Han accepterede dem nu som en gave fra kongen. Det var for at give folket en oplyst stemme i de nye forsamlinger, at han udkastede ideen til en folkelig højskole i *Det Danske Fiir-Kløver* fra 1836 og de følgende højskoleskrifter. I *Mands Minde* fastholder Grundtvig sin klare afstandtagen fra demokratiet. I den sjette forelæsning om den franske revolution og dens Nationalforsamling sammenligner han med Danmarks nye “Folkeråd” (s. 77). Han glæder sig over, at dette alene er rådgivende, så den enevældige konges rettigheder ikke indskrænkes. For den franske revolutions historie understreger, “at hele Verdens-Historien lærer det samme som Danmarks: at naar Kongens Hænder bindes, da er det ikke Folket,

men dets Undertrykkere, der faa baade Frisprog og fri Hænder” (s. 79).

Grundtvig var modstander af demokratiet med almindelig stemmeret og flertalsstyre, for “om saa end hele Folket lægger sin Vankundighed sammen, bliver der dog ikke Visdom af [dvs. derudaf], en højst naturlig Ting, som man skulde tænke, enhver kunde forudse, men som de fleste dog endnu, trods Erfaringens Vidnesbyrd, har ondt ved at tro” (s. 72).

I den næstsidste forelæsning, der lovpriser Frederik 6., konkluderer han, at “Forsynet har ingenlunde taget fejl, ved at gøre Danmark til det ældste Kongerige paa Jorden” (s. 492). Og han takker sin frie, enevældige monark for at have skænket danskerne de rådgivende folkeråd og dermed en fri folkestemme, som nu blot trængte til yderligere oplysning. Og han henviser til sit i 1838 netop udkomne højskoleskrift, *Skolen for Livet og Academiet i Soer*.

6 Bogens udbredelse og eftermæle

I 1877 havde grundtvigianismen som folkelig-kirkelig bevægelse vundet stor udbredelse, men som Grundtvigs øvrige historiske værker fandt *Mands Minde* aldrig nogen større læserskare. Det var en intellektuel elite i det grundtvigske miljø, i præstegårde, på højskoler og lærerseminarier, der læste bogen som del af en ‘grundtvigiansk kanon’.

Som historiefortælling var *Mands Minde* i 1877 overhalet af tiden. Grundtvigs modstand mod det parlamentariske demokrati var ikke længere aktuel, og hans syn på Nordens myter som “universalprofetiske” udtryk for en oprindelig nordisk folkeånd blev også i højskolens verden undergravet af tidens religionshistoriske forskning (Vind 1999, s. 501 f.). Til gengæld fik foredragene status som historisk forbillede for brugen af ‘det levende ord’ og alle senere ‘folkelige foredrag’, ikke mindst på de mange nye folkehøjskoler. I 1877 så Svend Grundtvig blot foredragene som indledning til faderens egen virksomhed som taler: “da brødes Isen, som siden aldrig lagde sig om hans Tunge” (s. XIII f.). Men i 1912 er foredragene for Rønning blevet indledningen til det folkelige foredrags historie i Danmark: “Det var en betydningsfuld aften, den 20. juni 1838, ikke blot i Grundtvigs liv, men i det *levende mundtlige foredrags* historie i Danmark. Stive kateder-forelæsninger havde vi haft nok af, men intet der kunde minde om Steffens's ‘fri og stærke tale’ i århundredets morgen, før denne aften. De ord som her blev talt, var måske ikke så sprudlende [...] men de var til gengæld så langt mere danske i deres ejendommelige blanding af lune og patos, og de var bårne og gennemtrængte af en langt dybere personlighed. Steffens's stemme havde knitret og lynet, Grundtvigs dybe, noget enstonige røst havde i sig det mægtige havs gyngende rytme” (Rønning 1912 s. 203). Alle senere omtaler af foredragene bygger på Svend Grundtvigs forord fra 1877 med Frederik Barfods referat fra 17. oktober 1838 med Willemoes-sangen som afslutning. Deraf kommer det også, at “Grundtvig-mytologien sætter denne stund til fødselstimen for dansk højskolesang” (Abrahamowitz 2010, s. 261). Rønnings sammenligning med Steffens’ foredrag 1802 er sigende. Begge fandt sted i universitetsregi og deltagerne var akademikere og studerende, og kun mænd. Der er således langt til de senere ‘folkelige foredrag’, men

Mands Minde blev blandt grundtvigianere italesat som begyndelsen.

I forskningen er *Mands Minde* som samtidshistorie behandlet i et enkelt værk: Erik Møllers *Grundtvig som samtidshistoriker* fra 1950. Ud over *Mands Minde* inddrages her mange andre af Grundtvigs værker med samtidshistoriske kommentarer og vurderinger. Møllers analyse viser ikke overraskende, at Grundtvig ikke lever op til moderne krav til en samtidshistoriker, og at han ofte forledes til “poetiske Følgeslutninger og aandshistoriske Ønskedrømme” (Møller 1950, s. 159). Disse ord ville ikke have stødt Grundtvig, der også som samtidshistoriker så sig selv som universalhistoriker og bebuder for det kommende “Folkelighedens Gyldenaar”.

7 Anvendt litteratur

- Abrahamowitz, Finn (2010) *Grundtvig. Danmark til lykke*, 3. udg. København.
- Begtrup, Holger (1907) “[Indledning til] Haandbog i Verdens-Historien” i *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, 1-10, bind 6, s. 5 f. København.
- Brun, H. (1882) *Biskop N. F. S. Grundtvigs Levnetsløb, udførligst fortalt fra 1839*. Kristiania.
- Grundtvig, N.F.S. (1812) *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1831) *Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1833) *Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1836) *Haandbog i Verdens-Historien. Anden Deel*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1836) *Det Danske Fiir-Kløver*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1837) *Sang-Værk til den Danske Kirke*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1838) *Skolen for Livet og Academiet i Soer*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1843-56) *Haandbog i Verdens-Historien. Tredje Deel*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1869) *Tillæg til Haandbog i Nyaars-Tidens Historie af Nik. Fred. Sev. Grundtvig. Første Udgave. Det attende og nittende Aarhundrede. (1715-1866)*. København.

- Grundtvig, N.F.S. og B.S. Ingemann (1882) *Brevvexling 1821-1859*, udg. af Svend Grundtvig. København.
- Møller, Erik (1950) *Grundtvig som Samtidshistoriker*. København.
- Rønning, F. (1912) *N. F. S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk aandsliv i det 19. aarhundrede*, 3:2. København.
- Vind, Ole (1999) *Grundtvigs historiefilosofi*. København.